

Magyarföldi husáng

Ferula sadleriana LEDEBOUR 1844

Védelmi kategória: IUCN besorolása veszélyeztetett (EN); hazánkban fokozottan védett, pénzben kifejezett értéke 250 000 Ft.

Alaktani jellemzés: Nyúlánk, 0,5–2 m magas, lágyszárú évelő. Pontos élettartama nem ismert, eseti megfigyelések arra utalnak, hogy az egyedek legalább 10–15 éves kort megérnek. Karógyökereből öt-hét töálló levelet és egyetlen, ritkásan leveles szárat fejleszt. Többszörösen származott levelei nagyok, 30–50(–70) cm hosszúak, sötétzöld színűek. A levél-cimpák szálasak, 1–3 cm hosszúak, 1–2 mm szélesek, szélük és a levelérint apró fogaktól érdes. A szárcsívek alapjuknál felfűjtak, nagy (5–8 cm hosszú) levélhüvelyt képeznek. A szár sima, szürkés, viaszos, hengeres, felső része sokágú.

A csúcsán összetett ernyővirágzatában számos apró sárga virágot hoz. Jellemző, hogy az ernyő egy-két oldalága a többen túlnyúlik és újabb kisebb ernyőt hordoz. A gallér- és gallérkalevelek hiányoznak. Kópsz ikerkaszat termése 8–10 mm hosszú, 4–6 mm széles, lapos, bordás, a bordák között sötét sávokkal (illóolaj járatok). Termését a szél terjeszti, de csak kis távolságra.

Márciusban csírázik, az első évben csupán két zöld, karcú sziklevelet fejleszt, és nyár közepére a magonc rövid karógyökérbe húzódik vissza. Az ezt követő néhány évben a növény csak töleveleket hoz és karógyökere évről évre növekszik. Elégséges tartalék felhalmozása után fordul termőre, ekkor a tölevelek mellett virágzó hajtást is képez.

Ezután rendszerint minden évben virágzik, de a csapadékjárástól és a növény előző évi szaporodási ráfordításától függően egy-két évre visszatérhet a töleveles állapotba, sőt lappanghat is. E miatt állományainak mérete – ami a hajtást hozó egyedek számával mérhető – évente jóval nagyobb mértékben ingadozik, mint ami a hosszú élettartamú lágyszárú évelőkre jellemző.

Összetéveszthetőség: Alaposan szemügyre véve (virágszín, gallér- és gallérka levelek hiánya, termés és levél tulajdonságai) némiképp hasonló habitusú ernyős rokonaitól könnyen megkülönböztethető. Virágatlan, csak töleveles állapotában a sokszor vele együtt előforduló szürkés gurgolyával (*Sevelia ossenum*) esetleg összetéveszthető, de annak levelei kékesderes színűek, levélalapja nem felfűjt, a levélcimpái keskenyebbek és szélük nem érdes.

Virágzás:

I. II. III. IV. V. VI. VII. VIII. IX. X. XI. XII.

© Mohr V. Arilla

© Kalapos Tibor

A klíma melegedésével virágzása egyre korábbi: meleg tavaszokon már május második felében nyílik. A száraz ikerkaszat termések augusztus végére érnek be, mikorra a teljes hajtás is elszárad.

Ökológiai igény: Hegyvidéki (középhegység) pannon reliktum endemizmus. Mészkezelő, a leggyakrabban mészkövön, ritkán (Börzsöny) andeziten vagy arra települt löszön fordul elő. A laza, bázisokban gazdag, humuszban szegény szikla- vagy törmelétrajajok növénye. Élőhelyei jellemzően sziklagyeppek és sztyeplejtő–bokorerdő mozaikok, hársas-körtises sziklaerdők, gyakran ezek szegélyei.

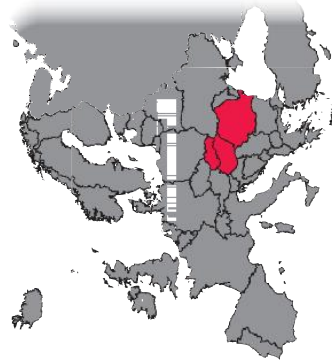
A Pilis-terőn élő populációnál a virágzó egyedek száma és maghozama erős pozitív összefüggést mutatott a tavasz és a nyárelő csapadékhozamával. Ugyanitt – a mozaikos bokorerdői élőhelyen – az utóbbi években megfigyelhető volt, hogy újlata egyre inkább a bokorerdő lombárnyéka alatt él meg, az árnyékolatlan sziklagyepben jóval kevésbé.

Az ÁNER élőhelyei közül a következőkben fordul vagy fordulhat elő: mészkezelő nyílt sziklagyeppek (G2); felnyílt mészkezelő lejtő és törmelékgyeppek (H2); köves talajú lejtősztyepppek (H3a); löszgyepek, kötött talajú sztyepprétek (H5a); tölgyes jellegű sziklaerdők és tőrtőrdők (LY4); molyhos tölgyes bokorerdők (M1).

A Natura 2000 jelölő élőhelyek közül előfordul, illetve előfordulhat a következőkben: mészkezelő vagy bazofil varjútűzgyepek (6110); pannon sziklagyeppek (6190); pannon lejtősztyepppek és sziklatüves lejtők (6240); mészkősziklás lejtők sziklanövényzete (8210); törmelék-lejtő- és szurdokerdők (9180); pannon molyhos tölgyesek (91H0).

Állomány nagyság: Hazánkban mintegy 7000 kifejlett tő él (világállománya kb. 10 000 tő).

Előfordulása Európában:

Elterjedése Magyarországon:

A térképen is ábrázolt telepített állománya ismert a Gerecseben (a Pisznicén az őshonos populáció mellett, valamint Bajónál), a Pílisben (Kis-Kevély) és az Upponyi-hegységben.

Veszélyeztető tényezők: Tartós magbankot a növény nem képez, vegetatíván nem szaporodik, populációi kis méretűek és egymástól távol, elszigetelten élnek.

Korábban kilszíni mészkobányászati (Bükk, Gerecse) okozott jelentős élőhelyvesztést, de ma minden termőhelye védett területen található. Illegális gyűjtés nem fenyegeti, mert a növény megjelenése nem tetszetős és népi hasznosítása sem ismert.

A nagyvilló (muflon, őz, gímszarvas, vaddisznó) viszont rághással, taposással, kifékvéssel, illetve kitűréssel közvetlenül károsítja állományait. A vad legtöbbször a virágzó hajtásokat rágná le tőből, a töleveleket épen hagyja. Az egyed ugyan életben marad, de abban az évben egyáltalán nem hoz termést. A legnagyobb, Pílis-terői populáción végzett hosszú távú megfigyelések szerint a károsodás az egyes évek között erősen ingadozó (3–59%), különösen száraz nyarakon jelentős, ami arra utal, hogy a lédús szárat víztartalmaért fogyasztják az állatok. A borsónyói populációnál a gímszarvas tövestül tépi ki, a vaddisznó pedig karógyökerét túrja ki és fogyasztja el. Ez utóbbi akár az állomány nagy részét károsíthatja. Egyes években jelentős a terméseken a kiszóródás előtti rovarkár, ami valószínűleg a csikós pajzsposkának (*Griphosoma lineatum*) és rokonainak tulajdonítható. A Pílis-terő sziklaperemekhez közeli fennsík termőhelyei sárkányrepülő és siklóernyősök kedvelt, ám illegális starthelyei. Ennek viszont talajromlás és gyomosodás és a magyartődi husáng szegélyekre történő visszaszorulása a következménye. Másutt hegyikerletpárosok, terepmotorosok és kvadosok károsítják állományát. Ennek szép kilitásért felkereső turisták taposása és alkalmi tüzrakóhelyei is rongálják.

Az egyre kiszámíthatatlanabbá és szélsőségesse váló klíma (elsősorban a tavasi és nyári eljeli súlyos csapadékhiány) is komolyan veszélyezteti a növényt. Az élőhelyére jellemző sekély talaj kevés vizet tárol, így hosszabb száraz időszakok jelentős pusztulást eredményezhetnek.

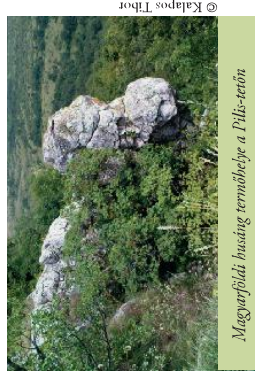
Mindebből adódóan a faj ma már aktualisan veszélyeztetett.

Élőhely kezelés, fajvédelem: A vadkár elkerítéséssel és a vadlétszám alacsonyan tartásával mérsékelhető. A bekerítés több állományban (Börzsöny, Gerecse, Pílis) hatékonyan mérsékelte a vadragást, ám a kerítések rongálódása vagy a kapuk véletlen nyitva maradása hatástalanná teszi a beavatkozást. A kerítések rendszeres ellenőrzése és karbantartása szükséges. A termőhelyeken megtiltandó minden olyan tevékenység, ami taposással, bolygatással jár. Kitalandók a technikai sportok, aminek valószínűleg úgy lehet hosszú távon érvényt szerezni, ha másutt, jóval kisebb természet értékű területen engedélyezik azok üzését. A klimatikus szélsőségek negatív hatása a mozaikosan félműveltes bokorerdői termőhelyek megőrzésével mérsékelhető. Szlovákiában a Torna-karszton lévő egyik állományban a fás szárú növényzet teljes eltávolítása jelentős egyedszám csökkenést eredményezett. Ugyanakkor a cserjésedés következtében kialakuló teljes lombzáródás sem kívánatos, mert árnyékban az egyedek terméshozama kisebb, mint a gyeppben. A nagygyarosi Rigó-hegy nem védett és nem Natura 2000 területen lévő állományának termőhelyét indokolt lenne helyileg védetté nyilvánítani.

A rendkívül sérülékeny, kisméretű populációk miatt fontos lenne minél több állományból külön-külön „ex situ” állomány fenntartása esetleges visszatelepítésekhez, illetve állományainak megerősítéséhez. A faj szerepel a Pannon-Magbank génmegőrzési programjában.

Irodalom: BÉKEFINÉ & BÉKEFI 2001, BÉRCES 2010, CSÓKA 2004, GÁNTI 2009, KALAIPOS 1998, LENDVAY & KALAIPOS 2009, 2013, LENKEI 2006, NAGY 1999, SOMLYAY 2007, SZATMARI 2007

KALAIPOS TIBOR – NAGY JÓZSEF

Magyartődi husáng termőhelye a Pílis-terőn

© Kalapos Tibor